

GESCHIEDENIS VAN DE TECHNIEKEN EN MUSEUMBELEID

Johan DAVID

Een museum moet niet alleen verzamelen en bewaren. Het moet het publiek de gelegenheid bieden iets te beleven en/of te leren en te begrijpen, in de breedste zin van het woord. Dat is niet eigen aan de musea. Werken met driedimensionale voorwerpen, evenmin, al gebruiken die instellingen er doorgaans veel meer dan andere. Wat eigen is aan de musea, is dat ze zelf de voorwerpen die voor overdracht gebruikt kunnen worden en de kennis daaromtrent, systematisch verzamelen, bewaren en ontsluiten.

In verband met het museumbeleid en de geschiedenis van de technieken -het onderwerp van deze aflevering- zouden vele problemen besproken moeten worden. Zo b.v. de conservatie en de restauratie van de technische en wetenschappelijke voorwerpen, de ontsluiting van de verzamelingen en meer in het bijzonder het gebruik van een algemeen aanvaarde terminologie, de prachtige mogelijkheden van overdracht maar ook de gevaren van schade en sleet door gebruik voor pedagogische doeleinden enz.. (1) Een eerste, nijpend, probleem in alle Vlaamse musea is evenwel het verwervingsbeleid. Daar zouden we hier even aandacht willen aan schenken.

De toestand

Er bestaan vele technische verzamelingen in onze musea; het *Repertorium van de technische en wetenschappelijke collecties in de Vlaamse en Brusselse musea*, uitgegeven door het MOT, geeft er een overzicht van. (2) Er bestaat evenwel geen algemeen beleid in verband met die technische collecties, noch in verband met het aanleggen ervan, noch in verband met het beheer ervan. Het gevolg is dat er vele dubletten maar ook vele hiaten zijn in die verzamelingen.

Technische voorwerpen verzamelen?

Niemand betwist dat het fout is het verleden te verwaarlozen. Ook niet, dat men alle aspecten van een maatschappij moet kennen als men dat verleden (of het heden) wil begrijpen. Ze vormen immers een geheel, waar elk element alle andere kan beïnvloeden. Dat is voor het technisch aspect nog meer het geval dan voor andere omdat die technieken een fundamentele rol spelen in de menselijke samenleving.

Om dat, zeg maar, technisch verleden te kunnen onderzoeken en te leren kennen, is het voorwerp onvervangbaar zowel als historische bron als als pedagogisch materiaal. Noch tekeningen, noch foto's, noch films, noch 3D-voorstellingen kunnen de plaats innemen van het echte voorwerp. We moeten dus niet alleen handschriften, schilderijen of sieraden uit het verleden bewaren. Ook de voorwerpen uit het dagelijkse leven moeten we verzamelen.

Ja, maar ...

Voorwerpen uit het dagelijkse leven werden in onze musea inderdaad bewaard. Maar hoe gebeurde het tot nu toe? In vele gevallen zag iemand in dat bepaalde voorwerpen uit het verleden bijzondere getuigen waren en hij of zij besliste ze te redden. Zo ontstonden de meeste collecties. Niet zelden wenste die persoon zijn of haar verzameling ook nog aan het publiek te tonen en zo kwamen de musea te voorschijn. Welke waren nu de gevolgen? Een overduidelijk gevolg is dat er vele musea ontstonden. Men zag immers vaak niet in dat het bewaren van een voorwerp niet *per se* inhoudt dat er een nieuw museum opgericht moet worden; het opbergen ervan in een goed depot of het schenken of lenen aan een

bestaande instelling werd vaak niet als een volwaardig alternatief beschouwd. Vele musea dus, met een sterk gevarieerde inhoud: van het in een ambacht gespecialiseerd museum tot de instelling die de hele geschiedenis van een stad of streek behandelt en dus ook een Romeinse pan, een middeleeuwse oorkonde, een 18de eeuwse breuk en een 20ste eeuwse processiereus tentoonstelt.

Wat vervolgens opvalt wanneer men de bestaande technische collecties doorloopt, zijn de herhalingen. Wat in het ene dorp verdween, verdween vaak in het ander en wat de ene liefhebber boeiend vond, vond de andere even boeiend. Het resultaat is dat men het gereedschap van bepaalde ambachten, dat weinig verschil vertoont, in soms tientallen musea aantreft. Omgekeerd herhalen de hiaten zich eveneens. Vele technieken komen in onze musea niet aan bod of slechts uitzonderlijk, van bepaalde soorten van werktuigen zoekt men tevergeefs naar een representatief geheel. Opvallend is ook dat grotere voorwerpen in onze technische verzamelingen

vaak ontbreken; ⁽³⁾ het tekort aan ruimte liet enkel toe het handgereedschap te houden en niet de werkbank b.v., zeker niet de omvangrijke machines of het voertuig.

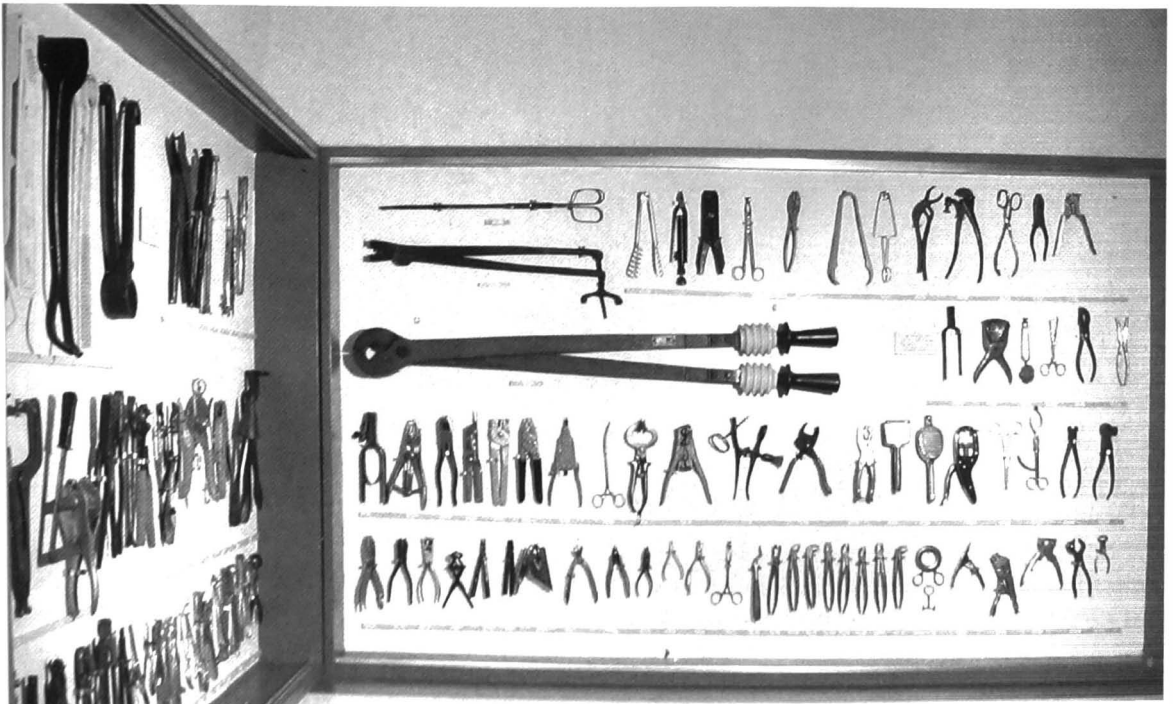
Een bijkomend euvel is dat het verwervingsbeleid zich vaak tot de voorwerpen heeft beperkt en dat de technische kennis verwaarloosd werd, hoewel zij juist essentieel is en niet de voorwerpen. Specialisten als levende monumenten betalen zoals in Japan of alle processen via interviews en film volledig documenteren, kan dan te duur zijn, het systematisch zoeken naar hand- en schoolboeken en naar mondelinge overlevering hoort nochtans wel bij de taken van een museum.

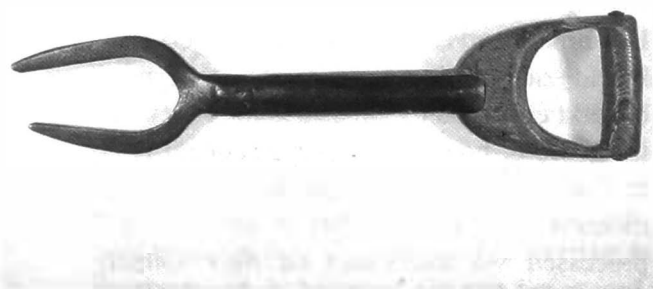
Wie de zaken tenslotte van dichterbij bekijkt, merkt al gauw de oneven kwaliteit van de bestaande verzamelingen: slechte staat, onvolledigheid, verspreide herkomst, gebrek aan documentatie zijn courant. In een aantal gevallen heeft men dus dingen willen redden maar men is er blijkbaar niet in geslaagd het echt goed te doen. Het gebrek aan kennis en ervaring van de initiatiefnemer en, later, van

Tangen worden door iedereen gebruikt, jong en klein, man en vrouw, arbeider en bediende, hoefsmid en chirurg. Nochtans werden ze weinig of niet bewaard.

Deel van een toegankelijk depot in het Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen.

Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen

De rechterhand van de boer heeft het handvat van deze bietenrooivork uitgehold. Hoe kan men beter de lange dagen hard werk in de verbeelding van de toeschouwer oproepen dan door zo'n gewoon werktuig te tonen?

Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen

de verantwoordelijke is hier een oorzaak van. Het gebrek aan geld om een gespecialiseerde medewerker of om ruimte te betalen, is er een ander.

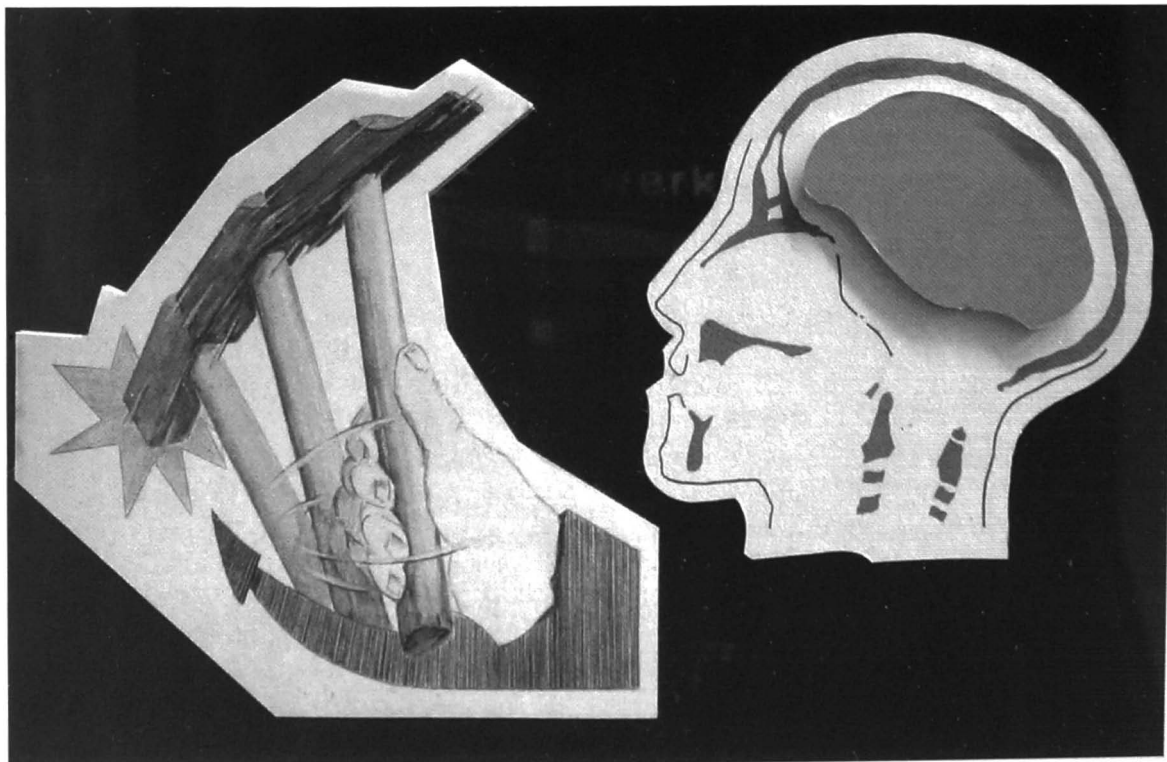
Dat alles leidt dan wel eens tot ontmoediging, frustratie en soms verspreiding van de collectie.

Kan het anders?

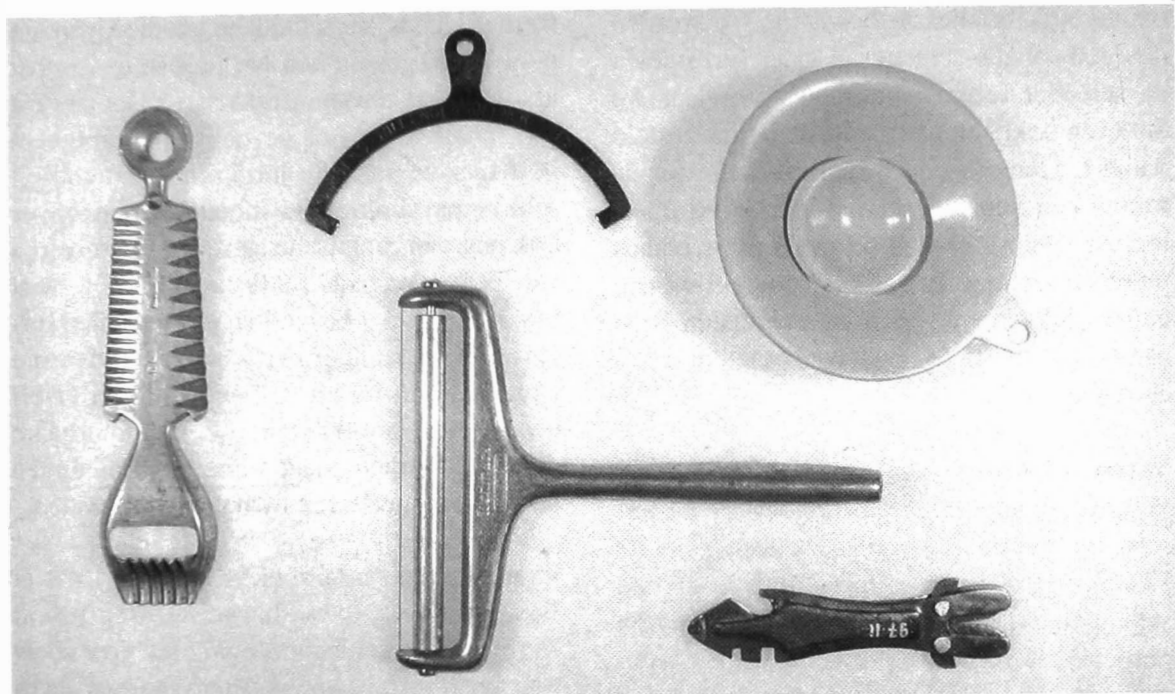
Waarvoor verzamelen?

Vele maatschappijen zijn van mening dat bepaalde voorwerpen uit het verleden voor het nageslacht bewaard moeten worden. Daarom hebben ze dan bibliotheken, archiefdepots en musea gesticht. De eerste taak van een museum is dan ook het bewaren. Zou men die functie als overbodig willen beschouwen, dan zou men een andere instelling moeten creëren om die rol te vervullen zolang onze maatschappij niet beslist dat er niet meer bewaard moet worden.

Nu, waarom bewaren? De voorwerpen in onze musea moeten het mogelijk maken het verleden te bestuderen. Met andere woorden, ze moeten als bron dienen voor het historisch onderzoek. Vervolgens moeten die voorwerpen het publiek helpen beleven, leren en

Het werktuig is niets zonder de hand maar beide zijn niets zonder de hersenen, die kennen en kiezen.
Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen.

Vele na-oorlogse *gadgets* in de keuken maken nu deel uit van de gewone uitrusting van elke huisvrouw. Vele andere zijn *gadgets* gebleven en geraakten min of meer in de vergeethoek. Bewaren of niet? Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen

begrijpen. Gemakshalve kan men zeggen dat ze dan als pedagogisch materiaal dienen, al zou het woord publieksprikker wel eens juist zijn.

De voorwerpen die als historische bron dienen, zijn niet altijd diegene die in een tentoonstelling staan. Beschadigde of onvolledige stukken b.v. kunnen voor de onderzoeker van onschatbare waarde zijn, maar spreken de bezoeker minder aan. Op dezelfde wijze is het voor het groot publiek vaak voldoende één exemplaar van iets te zien, terwijl de vorder in reeksen geïnteresseerd is, om te kunnen vergelijken. Onder druk van de kosten, van de in te richten tentoonstellingen, van rechtstreeks publieksgericht werk, ook door gebrek aan ruimte wordt in sommige musea niet meer verzameld "voor de wetenschap" maar enkel en alleen in functie van tentoonstellingen. In dat geval schudt men zijn verantwoordelijkheid van zich af. Er is - uiteraard - geen vulgarisatie mogelijk zonder

voorafgaande kennis. Nu, vele gebieden van de geschiedenis van de technieken liggen nog steeds braak en wachten op onderzoek; een duidelijk voorbeeld levert het handgereedschap dat nochtans zo vaak voorkomt in onze musea.

Onze bestaande collecties aanvullen met voorwerpen uit het verleden hoort dus bij onze taken maar dat is op zich nog ontoereikend. Er is geen enkele gegronde reden om het verzamelbeleid zo maar in 1900 of 1945 te doen stoppen. We moeten ook uit het heden verzamelen en bewaren zodat onze opvolgers een duidelijk beeld kunnen verkrijgen en geven van hun verleden.

Een museum is waard wat zijn reserves waard zijn. Maar...

Alles kan niet

Wanneer we de theorie verlaten en naar de realiteit kijken, dan moeten we besluiten dat het bij gebrek aan personeel en aan ruimte

onmogelijk is alles te bewaren. We worden dus gedwongen selectief te gaan verzamelen en selectief te gaan bewaren. Vooraleer we dat even bekijken dient hier duidelijk gesteld dat het geenszins de bedoeling kan zijn de musea een bepaald verwervingsbeleid op te leggen. Wenst een instelling een nochtans uniek stuk niet te bewaren of omgekeerd een ander stuk dat reeds in zoveel exemplaren aanwezig is toch te houden, dan is dat uiteraard haar beslissing.

Verantwoordelijkheid

Wanneer men het *Repertorium van de technische en wetenschappelijke collecties in de Vlaamse en Brusselse musea* raadpleegt, dan stelt men vast dat verscheidene musea zich gespecialiseerd hebben in een of ander technisch onderwerp. Duidelijke afspraken tussen die instellingen zouden het reeds mogelijk maken zeker te zijn dat belangrijke relicten uit het verleden niet verloren gaan én, geen ruimte en tijd te verliezen met overbodige dubletten. Het is duidelijk dat een plichtbewuste conservator nog wel eens eerst een stuk zal redden en daarna zal zien wat hij er kan mee doen. Het is eveneens zeker dat nog vele voorwerpen verloren zullen gaan. Men zou niettemin met dergelijk overleg zonder veel moeite noch kosten reeds een heel eind verder staan.

Zuivering?

Op grond van het *Repertorium* kan men nagaan waar bepaalde collecties aanwezig zijn. Men kan nu een stap verder en onderzoeken in welke mate die verzamelingen representatief zijn, met andere woorden aan de hand van de inventaris van elk museum, zien wat er precies aanwezig is. Indien de wil voor samenwerking er is, kan dan gewerkt worden aan aanvullen van de leemten, aan uitzuiveren van de collectie door verwijdering van onbruikbare (groepen van) voorwerpen, aan herlokalisieren van sommige gehelen die elders beter passen en dergelijke meer. Zowel in het buitenland als in Vlaanderen

werden reeds verscheidene studiedagen en publicaties gewijd aan het probleem van het afvoeren van museumstukken. (4) Dat bewijst hoe moeilijk -en hoe gevoelig- het probleem is. Afgezien van alle juridische, deontologische en psychologische moeilijkheden zijn er ook nog van praktische aard. Het uitzuiveren van een belangrijke collectie kost b.v. veel tijd. Het volstaat bovendien niet te willen ruilen: men moet nog een collega vinden die wenst en kan ruilen. Uiteindelijk kan er bij die operatie betrekkelijk veel verloren gaan: o.m. voorwerpen (vaak van grote afmetingen ...) die geen geïnteresseerd museum vinden.

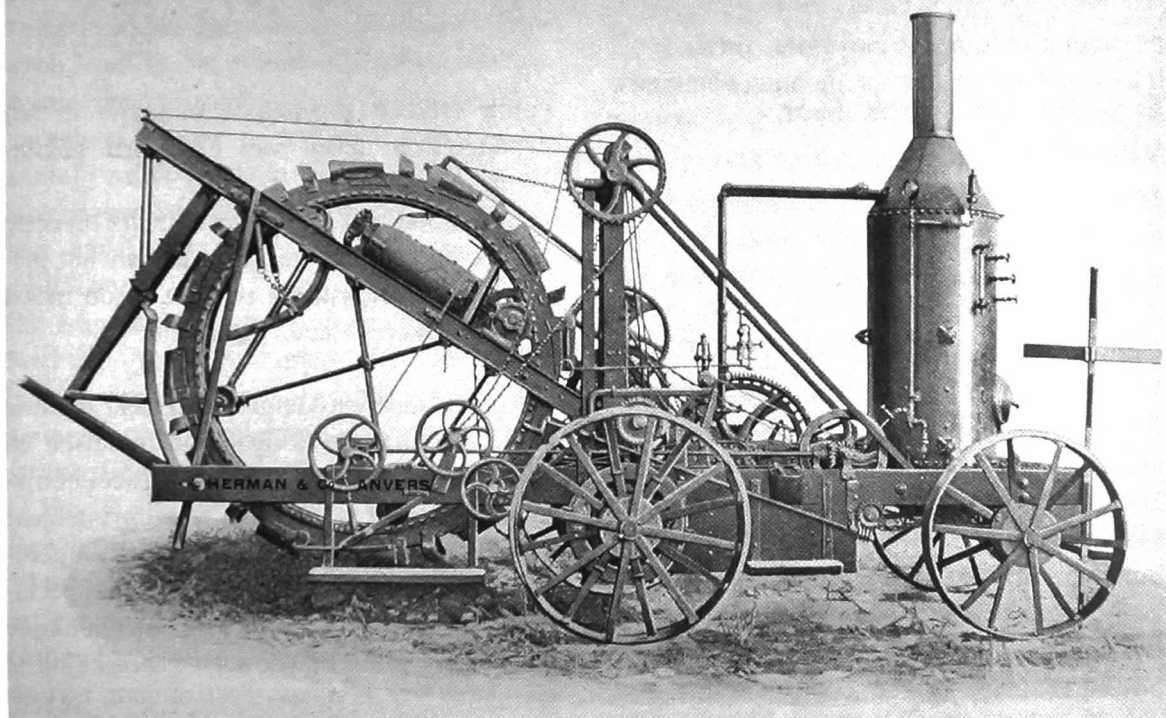
Voorafgaand onderzoek

Wat de uitbreiding van het verwervingsbeleid betreft, is voorafgaand onderzoek een voorwaarde. Van tal van aspecten van ons technisch verleden vindt men in onze musea geen enkel spoor. Het ergste hierbij is dat die situatie geen gevolg is van een gegronde beslissing maar wel van toeval: aanbod, smaak, ruimte enz. bepaalden de aan- of afwezigheid van sommige ambachten of processen. Tot nu toe is b.v. geen enkele conservator in Vlaanderen gek genoeg geweest om de machines voor openbare werken systematisch te verzamelen. Die tuigen beïnvloeden nochtans dagelijks ons leven en ons landschap, maar misschien hoeft daar geen enkele aandacht aan geschonken te worden, of misschien zou een goede verzameling handelscatalogi, gebruiksaanwijzingen en foto's voldoende zijn om een duidelijk beeld te verkrijgen en te geven van die machines. Maar misschien ook niet. We weten het niet: voor het ogenblik heeft niemand zich over het probleem gebogen. U, lezer, kunt zelf, zonder enige moeite, andere voorbeelden aanhalen van dergelijke handelwijze. Is het dan niet hoog tijd dat een grondig onderzoek gevoerd wordt naar de sectoren en dan naar de getuigen (werktuigen, machines enz.) die, rekening houdend met de periode, de streek enz., in onze musea bewaard zouden moeten worden? Pas daarna zou er sprake kunnen zijn van een verantwoord verwervingsbeleid.

EXCAVATEUR LOCOMOBILE

POUR CANALISATIONS

MACHINE POUR DRAINAGE

Graafmachines beïnvloeden ons dagelijks leven en veranderen grondig het landschap. Moeten ze voor het nageslacht bewaard worden?

Uit Herman & C°. Antwerpen. *Spécialités: engins de réduction de main d'oeuvre à grand débit, s.d.*

Museum voor de Oudere Technieken, Grimbergen

NOTEN

1. In verband met de conservatie voerde het MOT in opdracht van de Minister van Cultuur in 1999 een onderzoek naar Behoud en beheer van de technische en wetenschappelijke collecties in de Vlaamse musea. Een project in verband met gespecialiseerde restauratiecentra in musea loopt op het ogenblik in het MOT. Meer over de terminologie vindt men in Johan DAVID, *De genormaliseerde terminologie in het gereedschapsonderzoek* in *Technologia* 8 (1985) 77-96. De Art and Architecture Thesaurus wordt nu in het Nederlands vertaald en kan voor sommige gebieden reeds hulp bieden.

2. Zie Johan DAVID & Marijke WIENEN, *Repertorium van de technische en wetenschappelijke collecties in de Vlaamse en Brusselse musea*, Grimbergen 1999. Het *Repertorium* kan ook geraadpleegd worden op de website van het MOT (www.mot.be).

3. Daarom werd op initiatief van het MOT een werkgroep opgericht, de z.g. XXL-groep, die zich gebogen heeft op het probleem van de grote voorwerpen.

4. In 2000 organiseerde de Commissie Museumwerking van de Vlaamse Museumvereniging de studiedag *Museumcollecties: een (on)deelbare eenheid? Zin en vormgeving van een museaal selectie- en afstotingsbeleid*.